

ANTONI NOGUERA MASSA

Les majestats romàniques a Besalú

Origen

El comtat de Besalú constitueix un dels nuclis més densos en quant al número de Majestats.

L'origen d'aquests Pantocrators dempeus en el tron de la creu, vestits, és curiós, ja que els Evangelistes, fora de Sant Lluc, fan referència a la Crucifixió amb Jesús despullat.

Si observem el fenomen des d'un punt de vista escatològic, en ésser el retorn triomfal, el Crucificat havia d'anar revestit triomfalment.

Si bé les primitives creus eren sense la figura de Crist, en instaurar-se tímidament la imatge, aquestes havien de representar forçosament al Crist triomfal no realista ni descriptiu, sinó amb túnica i a voltes mantell, adés coronat.

Indumentària

La indumentària podem classificar-la en «colombium», que no era res més que una túnica sense mànegues ornada pel «clavus»; la «túnica manicata», la qual portava mànegues, sense «clavus», i era generalment cenyida per un cinyell, que després de nuar-se al mig de la cintura, queia simètricament al centre; i d'altres indumentàries, túnica i sobretúnica, amb túnica i estola, i amb mantell i sobretúnica. En el territori que estudiem totes les Majestats porten «túnica manicata».

Noms dels Crucifixos vestits

Del nom de Majestat en tenim referència per primera vegada a Catalunya en el segle XVIIIè. no obstant és possible que «Maiestats» era emprat durant la edat mitjana junt amb el Crist triomfalment assegut en tron. Rebé durant aquest període els noms de «Sede Maientatis», «Maiestas domini», «Rex gloriae», «Maiestas Cristi» i «in sede Maientatis».

Si bé inicialment el títol de Maiestas era aplicat exclusivament a la figura de Crist, més tard s'aplicà a certes imatges fastuoses de la Verge Maria.

A partir de l'any 1000, els Crists vertits comencen a anomenar-se «vultus», que vol dir faç, rostre, vera imatge, retrat; significava que era una còpia d'un original més antic. Majestat, és, doncs, l'expressió d'un concepte teològic i litúrgic del Crucifix vestit, i el de Vultus el nom de la seva procedència.

Són nombrosos els crucifixs vestits coneguts sota la denominació de «Salvator» o bé «Dominus Salvator». Com un record, moltes Majestats catalanes eren venerades en les esglésies que portaven el nom de Salvador.

També va ésser anomenat Sant Crist gros, denominació que atany a dos conceptes: a la gran potència del Crucifixat per ajudar als devots suplicants, i a la seva grandesa material.

Introducció del culte de les Majestats a casa nostra

Sorprèn el comprovar el gran número de Majestats existents a Catalunya i concretament al comtat de Besalú, vuit de conservades, i aquestes són una reduïda representació de les que en altres temps es veneraven a les esglésies. Cook, Gudíol i Durliat arriben a apuntar que no hi devia haver cap església del primer romànic sense la seva Majestat. El fet d'haver arribat a aquesta quantitat tan reduïda, és degut a un canvi en l'apreciació estètica imposada per successives corrents de mística i de cultura religiosa. Aquest Crist rar, exòtic, d'aspecte estranger, perdé poc a poc el seu encís per noves correnties i figuracions més realistes i més ensucrades. El fi de la major part d'elles va ésser el foc i les seves cendres enterrades al cementiri, o sepultades en parets o fosses. A voltes foren arraconades a les golfes de les esglésies restaurades o passaren a mans d'antiquaris. Solament se'n salvaren les Majestats més antigues i més venerades de la pietosa persecució.

La preponderant existència de Majestats a casa nostra obeeix a un estat d'ànim i a una actitud contrària a la representació del Crucifix despulat.

Altra influència molt directa va ésser la provocada per la Majestat de Berit o Beyrouth, miracle que encara avui té ressò en l'actual litúrgia. Consta que la devoció a aquest Sant Crist fou molt popular a Catalunya, posseint l'església de Besalú una relíquia de la Sang del Crucifix de Berit (Montsalvatje, Not. Hist. vol. XV, 422, i XXIII, 255).

Hi ha dues raons fonamentals per donar-nos la resposta a la profusió de Majestats ambdues bandes del Pirineu: l'esperit d'assimilació degut a les diverses

correnties humanes en ésser un lloc de passadís durant tot el primer mil·lenni; i l'esperit conservador que durant tota l'edat mitjana ens tocà viure, conservadurisme que perdurà mentre més enllà de l'Ebre i del Pirineu s'anaven desenvolupant altres modalitats dintre de l'art.

Cal fixar-nos també que el més gros contingut de Majestats són situades als països ran de mar –Rosselló, Catalunya, Itàlia i Irlanda–. Els motius poden ésser: el comerç marítim amb orient, la persecució iconoclasta fugitiu de la qual empraren la via marítima, les colònies siríaqes –no oblidem que la túnica del Crucificat fou iniciativa iconogràfica de les esglésies de Síria–, i la invenció de la Vera Creu.

La perseverància d'aquest culte es perllongà a casa nostra degut a que de tots els països esmentats va ésser l'únic que va ésser condemnat a viure dels seus records i de la minça primera cultura degut a l'aïllament esmentat; els altres pobles, més pròspers i lliures, desapareixen aviat les Majestats dels seus temples, emprant altres representacions monumentals.

Es va creure per temps que el culte a les Majestats a casa nostra provenia de la devoció del Volto Santo de Lucca (Itàlia), que la tradició devota creia esculurat per Nicodemu. Avui aquesta teoria s'ha superat, i no solament es creu que no depenia de la de Lucca, sinó que autors acreditats –Cook, Gudiol, Durliat, Guidi i Bernareggi– s'inclinen a creure en la dependència del Volto Santo a les nostres Majestats.

Arribem a la conclusió, si descartem la possibilitat de que les nostres Majestats són còpies del de Lucca, que, o el Volto Santo és d'origen pirinenc, o admetre que el Crist italià i els de Catalunya són d'un model oriental, que podria molt ben ser la representació de la imatge miraculosa de Beyrouth.

Classificació de les nostres Majestats

Hem classificat les nostres grups, atenent-nos als materials emprats en la seva construcció:

Majestats esculurades en metall, com les encolpies.

Majestats esculurades en pedra, en baixos relleus.

Majestats treballades en fusta, imatges exemptes.

Dintre de les Majestats tallades en fusta exemptes, i segons els plecs de la túnica, podem classificar-les en:

1er. grup, en les quals els plecs són profunds, ben marcats, que s'estenen per la mànega i a tot el llarg de la túnica.

2on. grup, en que els plecs són menys pronunciats, s'estenen al llarg de la túnica i manquen en les mànegues.

3er. grup, els plecs de les quals sols s'estenen de la cintura cap avall, i.

4art. grup, que no tenen cap plec i la túnica pren l'aspecte tubular.

La túnica

Les nostres Majestats vesteixen invariablement «túnica manicata» cenyida amb un cinyell nuat sobre el ventre.

El cinyell

El cinyell no és un cordó, sinó més aviat una tira o faixa que és nuada en el centre de la cintura, caient els seus dos extrems verticals fins a prop de la vora inferior de la túnica.

Els ulls

En representar a les Majestats, a Jesús sense cap patiment i triomfant d'una mort voluntària, van ésser representats amb els ulls oberts. En realitat són un vestigi tardà, pot ser inconscient, del doble simbolisme de la divinitat i humanitat del Crucificat; és la manifestació del Crist Déu i Home, viu i mort al mateix temps.

Els Crucificats foren representats amb els ulls oberts a Occident fins l'època gòtica, que foren prohibits per un decret papal.

Cabellera i barba

Els cabells i la barba són irrealment decoratius i cal·ligràfics, còpia de miniatures. La tendència a donar verisme, acusen tardania a les Majestats.

Els Claus

Sembla que els claus, generalment pintats, de les nostres Majestats, són posteriors. Originàriament les imatges no anaven clavades, per això ni peus ni mans presenten la sensació de tortura.

Corona

Les Majestats més antigues no porten cap mena de corona, ni esculpida ni postissa. Les corones d'espines no apareixen fins que el Crist és representat mort i clavat a la Creu.

Construcció de les Majestats

Les dificultats que presentaven el construir les Majestats van ésser resoltes de la manera més planera.

Estaven fetes de diverses peces: cap, braços, cos i peus. La peça grossa era el cos, del coll als peus, on hi anaven afegits i articulats els altres; aquests era buidat per disminuir pes i a voltes era aprofitat per reliquiari.

En totes elles es veu l'afany de no utilitzar claus de ferro, utilitzant-se metxes i plaquetes de fusta en les juntures de les peces.

La imatge anava unida a la creu mitjançant metxes de fusta per la part de l'esquena.

Aquest tipus de construcció obeïa probablement a un reglament o pietós costum del gremi d'artesans.

Decoració de la túnica

Sembla que la superfície plana de les Majestats demanaven ornamentació, de la qual es prengué model de les riques teles orientals, bizantines i hispano-àabs. En ple segle XIIIè. la decoració pictòrica va ésser una repetició de temes exòtics fets de memòria.

El procediment a seguir era igual al d'altres imatges de l'època.

Les Majestats que ens han arribat sense pintures posteriors, no porten mai la representació de la sang al cap, mans o peus. La ferida del costat tampoc no hi és mai representada.

Reconditori

Sembla que el culte a les relíquies fou el motiu de la introducció de la imatge a Occident.

Les relíquies introduïdes a les Majestats no evocaven directament la figura del Redemptor. A voltes eren sang del Crist de Bayreuth, altres la sagrada Eucaristia.

El reconditori era sempre una cavitat rectangular, amb galze per aguantar una tapa, oberta a l'espatlla; a voltes quedava del tot dissimulada sota la capa de guix i pintura.

La creu

Els trets característics de la creu de les Majestats són: pal superior de gran llargada, on anava la inscripció en posició vertical; altre és la magnífica decoració que feia joc amb la Majestat.

Era formada per dos taulons engalzats i ajustats al dors per mitjà de metxes de fusta.

Podem classificar-les segons la forma de la creu en: amb els braços rectilinis (Beget, Batlló), i amb els braços acabats per una peça rectangular (Cruïlles).

A voltes la creu era anterior a la Majestat (Cruïlles); a voltes era posterior a la imatge.

Els braços rectilinis sembla que són els més antics i els més freqüents, i són els que es troben en les representacions dels «Beats».

Suppedaneum

Les majestats no solen portar suppedaneum o suport per als peus. En el nostre comtat no n'hem trobat cap.

Lloc de les Majestats

El lloc de les Majestats dintre del temple, depenia si eren creus petites o processionals, o bé imatges monumentals.

Les petites, portàtils i processionals, eren col·locades com a creus d'altar, al darrera. Les monumentals, el fet que per la part de darrera hi portessin inscripcions i ornaments ben conservats, ens duu a la creença de que llur destí no era contra la paret, penjades del mur. Hi han dades de que la seva col·locació era en el travesser o biga a l'entrada del presbiteri; altra al centre de l'església i d'altres en el cibori. A Porqueres i Cruïlles s'han trobat bigues travesseres molt decorades que possiblement serviren per sostenir Majestats petites o mitjanes. En el cas de les creus monumentals, eren posades arrera l'altar major i forçosament separades del fons de l'absis. A voltes, en les esglésies la portalada d'ingrés de les quals era encarat a migdia, les Majestats podien anar col·locades enfront a la porta.

I

MAJESTATS EN METALL

«Encolpia» de sant Pere de Roda (Selva de Mar)

Els «encolpia» eren reliquiaries per portar penjats del coll, en forma de creu generalment de bronze i també d'or, els quals s'obrien en dues parts per mitjà d'una frontissa a la part superior del pal mitger i servien per guardar trossets de fusta de la Vera Creu, sang coagulada de màrtirs, pols del sant Sepulcre, etc.

Majestat dels Arcs. Segle XIVè. Destruïda.

Majestat d'All. Segle XIVè. M.A.C.

Majestat d'Aranyonet. Segle XIVè. M.E.V.

Majestat Espona XIIIè. M.A.C.

Majestat Batlló. Segle XIè. M.A.C..

Majestat de Beget. Segle XIIè.

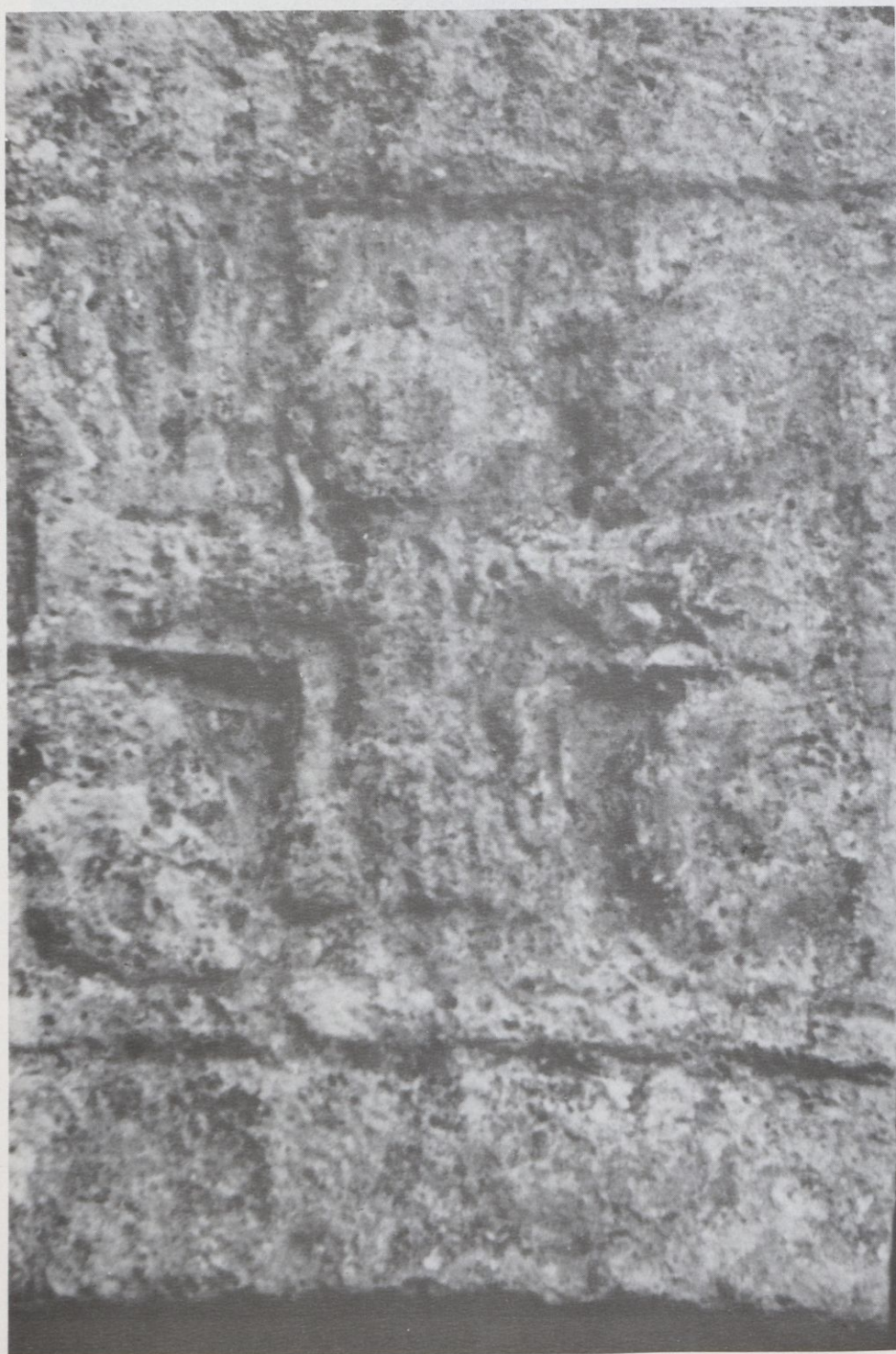
Majestat de Sant Joan les Fonts. Segle XIIè. M.D.G.

Majestat de Cruïlles. Segles XII-XIII M.D.G.

Encolpia de Sant Pere de Roda. Segle XIè. M.D.G.

Majestat de Sant Julià de Cors. Segle XIIè.

Majestat de Sant Esteve d'En Bas, segle XIè.

En la creu mantés vegades anava representada la figura de Crist amb colom-bium o túnica, el qual va tenir a casa nostra una gran influència iconogràfica.

Procedien d'Egipte, Terra Santa i Síria, escampats per Occident durant els se-gles VI al Xè.

Els braços de la creu d'aquesta «encolpia», són eixamplats en els seus extrems. Al centre hi és esculpida la figura del Crist vivent amb el cap lleugerament de-cantat cap a l'esquerra. Va abillat amb túnica d'amples plecs longitudinals, entre els quals i en el centre formen altres plecs en forma d'V. A cada extrem dels bra-ços horitzontals hi ha esculpida l'efígie de Maria i sant Joan, d'un gran arcais-me; en el pal superior hi són marcats el sol i la lluna. Un bordó amb incisions rodeja tota la creu. Mesura uns 10 cms., datable del segle XIè. i provinent d'O-rient.

II

MAJESTATS EN PEDRA

Majestat de Cors

En una dovella de la portada de sant Julià de Cors hi és esculpida una petita Majestat, usada pels elements i confusa. Es veu, no obstant, el Crist vestit amb túnica, en la part inferior de la qual s'aprecien els plecs verticals. En els angles de la creu sembla que hi són representats els quatre Evangelistes.

Hom pot atribuir-la al segle XIIIè.

La majestat d'En Bas

En les golfes de l'església de sant Esteve d'En Bas férem la troballa d'una Ma-jestat en relleu. Es una peça de pedra calcària del país, molt malmesa. Prové d'un timpà, i segurament ornava la primitiva església romànica obrada en ple segle XIè.

El conjunt escultòric és d'un tipus arcaic, fet amb gran rusticitat. La despro-porció de les seves mides són degudes a que varen ésser adaptades a les reduïdes dimensions del timpà; per una banda tenim la creu de gran amplada que no s'a-justa amb la reduïda mida de la seva alçada, i degut al poc espai quadrat que queda per sota els braços horitzontals de la creu, les dues figures (Maria i sant Joan), són de reduïda alçada, però no d'amplada.

El Crist és abillat amb túnica, en forma de bitlla; el cinyell, ample, cau separat i en forma d'estola litúrgica.

Hom pot atribuir-la a mitjans segle XIè. essent per tant la precursora de les altres en fusta.

III MAJESTATS EN FUSTA

1er. grup, Majestats amb plecs a tota la túnica

Majestat Batlló

El seu origen sembla prové de la comarca olotina, fins i tot localitzant-la a la parròquia de sant Salvador de Bianya. Avui es conserva en el M.A.C.

Es pot considerar com la Majestat més correcta i a la vegada més sumptuosa i la que correspon més exactament al prototipus d'aquesta imatge. Els plecs de les mànegues s'estenen per tota la resta de la túnica. La podem incloure dintre del model anomenat universal pel fet que es presenta en els llocs més allunyats dins el món occidental.

És de creure que fou feta en ple segle XI, atenyent-nos als canons de la seva pintura que s'ajusten perfectament a la pintura mural i sobre fusta d'aquesta època.

El cabell del cap i de la barba, d'una correcció minuciosa, sembla més executada pel cisell de l'orfebre que per la gúbia de l'escultor. És magníficament policromada tota ella.

És la més emparentada amb el Volto Santo, però més superior i anterior (Mn. Trens). Imatge: 92×97. Buidat túnica 17 cm. Creu: 155×120 cm.

Majestat de Beget

Segons una antiga tradició, aquesta Majestat procedeix d'un antic monestir radicat al cim del Bestracà. Avui es conserva en el mateix temple, i presideix l'àbsida.

Ha estat molt retocat a través del temps. Hom sap que el nas i els peus han estat restaurats, possiblement quan en 1787 va ésser repintada.

Té trets que la diferencien de les altres Majestats. Els cabells, partits pel mig, es dirigeixen cap al clatell; sobre les espatlles cauen tres trenes, possiblement d'una restauració del segle XIII. No obstant, els pèls de la barba segueixen la norma de les altres Majestats.

És una obra rústega, imponent en quant a proporcions, i datable de la segona

meitat del segle XIIIè. La corona és postissa i molt posterior.

Imatge: 196×207. Buidat: 56. Creu: 218×213, els braços de la qual, els horitzontals i el superior, són recents.

Majestat de sant Joan les Fonts

Procedència: monestir benedictí de Sant Joan les Fonts, l'església del qual va ésser consagrada en l'any 958.

Pertany al 1er. grup pels tres plecs que ornem els braços de la túnica. El cap és lluny de tenir la precisió escultòrica de la Majestat Batlló; no obstant la distribució dels cabells segueix fidelment l'esquema antic. En conjunt, és una talla de poca qualitat. Profund el buidat de la túnica, d'on pengen part de les cames i peus.

La creu és anterior, possiblement, del segle XIè. i la decoració pictòrica, amb l'Agnus Dei, pot atribuir-se al mateix segle.

Imatge: 108×104. Buidat: 21. Creu: 185×133.

Majestat de Cruïlles

Aquesta imatge es pot considerar còpia d'altra romànica, del model Batlló, i té totes les característiques de còpia, com la té el Volto Santo de Lucca.

És extremadament elegant: els plans de la túnica que cobreix el tòrax, l'àngulós plegat de la resta de la túnica, les incisions en les mànegues en compte de plecs, la cabellera i la barba llises, la manca de trenes sobre les espatlles, els extrems del cinyell en forma d'estola litúrgica, la corona de creus i merlets, ens fan pensar que l'expert executor va donar-li una interpretació personal, gòtica, d'una Majestat romànica. Per tot, hom pot atribuir-la al segle XIIIè. malgrat que l'Oliba l'havia datat de la meitat del XIIè.

La creu, anterior, resulta un xic petita per la nova Majestat, i es pot atribuir al segle XIè. Hom pot creure que és el millor exemplar de creu monumental romànica pintada. Es conserva en el M.D.G.

Imatge: 100×98. No té buidat de la túnica. Creu: 106×103.

Majestat de santa Margarida de Coll d'Ares

Majestat desapareguda, tardana, però amb plecs en tota la túnica. Procedeix de l'Hospital-refugi de santa Margarida, va ésser traslladada a l'ermita del Coral després de la Revolució Francesa.

Sembla (Mn. Brutails) que era una còpia de la Majestat de Beget. El nus del cinyell, evolucionat, formava doble nuada.

2on. Grup. Majestats en les quals els plecs són menys pronunciats i s'estenen al llarg de la túnica i manquen en les mànegues

Majestat d'All

Aquesta Majestat és molt semblant a la del M.D.B. especialment per la forma del cinyell, d'una doble caiguda, i pel prim bigoti que deixa al descobert el llavi superior.

La testa té una lleugera inclinació la qual acusa una nova sensibilitat pietosa.

Els plecs són arrodonits. Cabellera i barba sense relleu escultòric; la barba no acaba de tapar el llavi inferior.

En conjunt, aquesta imatge dóna una impressió nova i realista ajustada a un model antic. Hom pot datar-la als inicis del segle XIVè.

Imatge: 77x77. No buidada la túnica. Creu posterior.

Majestat d'Aranyonet

Es conserva en el M.E.V. i es pot atribuir al segle XIVè.

Aquesta Majestat té els braços lleugerament inclinats, atribuïble potser a la seva restauració. Continua el mateix estil de plecs. No té cinyell escultòric, i s'observen rastres de la primitiva pintura.

Imatge: 77x80 cms. Buidat túnica: 23 cms. Creu 137.

3er. Grup, en que els plecs sols s'estenen de la cintura cap avall

Majestat de la Col.lecció Espona

Actualment en el M.A.C. i atribuïble al segle XIIIè.; es creu procedent de Travesseres, prop de Martinet de la Cerdanya.

La túnica és llisa a excepció d'una lleugera depressió entre les cames. Les faccions poc acusades i planes. El bigoti i la barba són pintats. La cabellera s'amaga per sota la corona i fineix al clatell, sense cap trena. Els ulls i celles són pintats. La corona daurada presenta merlets. Els nus del cinyell és confús i els seus penjolls tendeixen a separar-se. El cos presenta la línia de bitlla accentuada.

Imatge: 67x62. No buidada la túnica. Creu: 84x62.

Majestat de Cors

Ja esmentada en les Majestats treballades en pedra.

Majestat dels Arcs

Destruïda en 1936, es podia datar del segle XIVè.

III ASSEMBLEA D'ESTUDIS SOBRE EL COMTAT DE BESALÚ

En conjunt era una obra rústega i repintada amb profusió. Els plecs es concentraven entremig de les cames.

La cara era de faccions rústegues, de gran espontaneïtat, i que ens recorda de lluny l'esquema primitiu. El bigoti i la barba tenien un caire realístic, perdent els cabells l'antiga estilització.

Majestats desaparegudes

Moltes de les Majestats foren arraconades, sepultades o destruïdes, principalment en els segles XVII-XVIIIè., manat per les Autoritats eclesiàstiques, les quals les consideraven poc escaients a la pietat de l'època.

Majestat del Coll de Tosses

Per molt de temps aquesta imatge va atraure la devoció i va ésser molt popular, com ho demostren els seus goigs, que la relacionen amb el Santo Volto de Lucca.

Majestat de Peratallada

Majestat desapareguda, però que en queden goigs que la recorden.